

HAZÁNK APRÓFALVAINAK KRIMINOLÓGIAI PROFILJA

POLÁK ATTILA

THE CRIMINOLOGICAL PROFILE OF HUNGARIAN SMALL VILLAGES

This study aims to analyse the smallest elements of the Hungarian settlement network with less than 500 inhabitants, with a focus on their criminological profile. The criminological characteristics of the settlements correlate with geographic characteristics, position in the spatial structure, inherited economic drawbacks, distribution of income, migration and many other social and economic features. According to my hypothesis, in case of these small villages, the above mentioned effects have an even stronger impact due to the weakness of their external connections. The study was carried out using a crime events and offenders dataset of a medium-term period (2009–2012). The research revealed that in general, small villages show a better, but distinct criminological structure, compared to towns (inhabitants between 5,000 and 25,000) and cities (more than 100,000 inhabitants) in Hungary. The lower rate of economic crimes, crimes against property, law and order, and the slightly higher rate of crimes against the person are among the most important characteristics of small villages. This is mainly caused by the concentration of goods in cities and the frequent occurrence of conflicts in the smaller settlements. Besides it is also remarkable that the rate of known offenders is the highest in case of the smallest settlements. This confirms the hypothesis, that the peripheral location and the cumulative economic, social and infrastructural disadvantages of the small villages intensify the reproduction process of crime (mostly violent crimes). Based on this tendency we can conclude that in order to stop the reproduction of crime we should pay more attention to the coming generations of the smallest communities and the complex handling of their cumulative and inherited drawbacks. The social institutional framework and the civil organizations seem to be the most suitable for this role, as their activity facilitate the social integration.

BEVEZETÉS

Magyarország településhálózatának legkisebb népességű, de egyre növekvő számú elemeit, az aprófalvakat, a hazai geográfia az elmúlt évtizedekben meglehetősen behatóan tanulmányozta. Nem meglepő, hiszen a településállományunk több mint egyharmadát kitevő, 500 főnél kisebb lélekszámú települések számos – főként a társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szférákban jelentkező – hátrányt halmoztak fel és termeltek újra történelmük során. Főként e hátrányokból és a térszerkezetben elfoglalt speciális helyzetükből fakadóan a legkisebb települések kriminológiai profilja (is) meglehetősen egyedi. Ennek leglátványosabb megnyilvánulása a bűnügyi mutatóik mennyiségi és minőségi jellemzőinek jelentős eltérése mind az országos átlaghoz, mind a nagyobb települések értékeihez viszonyítva.

A kriminológiai motívumok, összefonódva a deprivációk széles körével, lehetővé teszik, hogy a szociológia (GIDDENS 2003) és a kriminológia által egyaránt megfogalmazott újratermelődési ciklusok kialakuljanak (GÖNCZÖL 2012, ADLER et al. 2005). Ennek során a szociális és gazdasági hátrányok kriminogén tényezőkké lépnek elő és generációról generációra továbböröklődnek, vagyis a bűnözés, illetve annak bizonyos típusai újratermelődik. Mindez végül elvezet ahhoz, hogy az aprófalvak (vagy pontosabban fogalmazva az aprófalvas térségek) lefelé tartó spirálba kerülnek, melyből egyre nehezebb megtalálni a kitorési pontokat.

1. MÓDSZERTAN

A kutatás fő módszertani dimenziója a szekunder adatfeldolgozás, illetve összehasonlítása volt. Hazánk teljes településállományáról a 2009-2012 közötti négy évről rendelkezésre álló bűnügyi adatokat vettem össze három, a népességszám alapján elkülönített, településcsoportra vonatkozóan.¹ A három csoportot az 500 fős vagy az alatti „aprófalvak”, az 5000 és 25 000 fős közötti „kisvárosok” és a 100 000 fős feletti lakosságszámmal jellemezhető „nagyvárosok” kategóriája jelentette.² A csoportok kijelölésének fő szempontja az egymástól való markáns elkülönülés volt, annak érdekében, hogy a bűnözés tendenciáiban meglévő különbségek egyértelműen láthatóvá váljanak.

Alapvető módszertani nehézségként meg kell említeni a kis elemszámból adódó statisztikai torzítások problémáját. Ezekkel tulajdonképpen bármikor találkozhatunk, amikor a kistépülések adatait vizsgáljuk, így természetesen igaz ez a kriminálstatisztikára is. Ilyenkor könnyen előfordulhatnak kiugró adatok egy-egy év tekintetében, amelyet általában a halmazatban elkövetett bűncselekmények okoznak.³ A másik jellegzetes szituáció az alacsony bűncselekményszám, amely számos deliktumtípus esetén megnehezíti vagy akár lehetetlenné teszi a települési szintű statisztikai vizsgálatokat és a trendek elemzését. Ezen problémákat kiküszöbölendő az elemzés nem az egyes bűncselekmény-típusokra, hanem a bűncselekmény-főcsoportokra vonatkozik.⁴

2. AZ APRÓFALVAK PROBLÉMÁIRÓL ÁLTALÁBAN

Számos szerző vetette már papírra a legkisebb települések problémáinak széles körét (Andorka Rudolf, Bajmócy Péter, Balogh András, Beluszky Pál, Bódi Ferenc, Bóhm Antal, Csatári Bálint, Enyedi György, Forray R. Katalin, G. Fekete Éva, Józsa Klára, Laki László, Sikos T. Tamás), azonban a településtípus-specifikus bűnözési vizsgálatok már jóval ritkábbak, de éppen az aprófalvakra vonatkozó kriminálgeográfiai vizsgálatot találhatunk a hazai földrajzi szakirodalomban (BALOGH 2008). Az aprófalvak és aprófalvas térségek problémáival kapcsolatos irodalmakat áttekintve sok közös pontot találunk, így az alábbiakban csupán arra vállalkozom, hogy összegyűjtöm azokat a tényezőket, melyeket többé-kevésbé kapcsolatba hozhatók a bűnözéssel, annak egyes jellemzőivel, illetve a bűnözés újratermelődésével. Meglehetősen nehéz egymástól elkülönítve szemlélni ezeket a tényezőket, hiszen rendkívül sok visszacsatolási

¹ A kategorizálást a 2011-es népszámlálás adatait alapul véve végeztem el.

² Kiegészítésként meg kell említeni azonban, hogy a „kisvárosok” kategóriájában a városi jogállás hiánya nem volt kizáró tényező, így 5000 főnél népesebb, kisvárosi jellemzőket mutató községek is a mintába kerültek, illetve a „nagyvárosok” között Budapest adatai nem szerepelnek, mivel a főváros – méreteiből adódóan – a tipikus vidéki nagyvárosok adatait erősen torzította volna.

³ Ezek olyan bűncselekmények, amelyeket egy cselekvéssel is el lehet követni. Jellemzően ilyenek a csalássorozatok, a személyes vagy közérdekű adattal való visszaélések, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése stb.

⁴ A bűncselekmény-típus kifejezés egyes tényállásokat jelent (pl. lopás, garázdaság, emberölés, testi sértés stb.), míg a bűncselekmény-főcsoportok összevont kategóriák (pl. személy elleni, közrend elleni, vagyon elleni stb. bűncselekmények).

mechanizmus és egymásba ágyazottság figyelhető meg közöttük, azonban az áttekinthetőség kedvéért mégis a pontokban való tárgyalás tűnik kedvezőbbnek.

Az aprófalvak jelentős részében az országos, vagy akár a vidéki Magyarország átlagánál jóval nagyobb volumenben jelenik meg a *mélyszegénység*, a *kirívóan alacsony jövedelem* (ANDORKA 1996, G. FEKETE 1997, LAKI 1997). A rendkívül korlátozott anyagi lehetőségek és a valós vagy vélt szükségletek kielégítésének igénye, illetve az ehhez felhasználandó pénzeszközök között óriási szakadék tátong. Ezt a feszültséget olykor az igények minimális szinten tartása tudja oldani, máskor viszont a szükségletek illegális úton történő kielégítése jelenti az egyének számára a megoldást. Azonban emellett mindkét esetre jellemző lehet, hogy az egyik napról a másikra történő túlélés és a szó legszorosabb értelmében vett létbizonytalanság beszűkíti a hosszabb távra tekintő, célorientált gondolkodás lehetőségét. A hosszabb távon fennálló feszültségek növelik a konfliktusok kialakulásának és eszkalálódásának esélyét, illetve a (bűnözésen kívüli) devianciák gyakoriságát.

A *méretgazdaságossági problémák* szintén áthatják a településhálózat alsó szintjeit (BÓDI 1999, G. FEKETE 2010, PIRISI 2014). Számos intézmény és szolgáltatás számára egyszerűen túl alacsony a népességszám az aprófalvak esetében, több település együttes kiszolgálását pedig az elszórttság és a közlekedési nehézségek akadályozzák. Az ellátási hatékonyság olyan alacsony, hogy nem csak a piaci alapon működő szolgáltatókat, hanem a közszolgáltatásokat sem lehet könnyen elérni, olykor kifejezetten nagy akadályokat kell leküzdeni ezek igénybevételéhez. Ezt természetesen tovább hátráltatja a fizetőképes kereslet szűkössége is. Abban a helyzetben, amikor a lakosság alapellátása is hiányos, nehéz a szolgáltatások közötti választás szabadságáról vagy esélyegyenlőségről beszélni, pedig például az oktatás terén mindkettőnek hatalmas jelentősége van a társadalmi viszonyok kialakításában, illetve azok hosszútávon megvalósuló pozitív irányú változásában.

A *demográfiai viszonyok* általánosságban az „erősen hanyatló” jelzővel írhatók le legegyszerűbben, azonban az természetes, hogy egy ekkora elemszámú településcsoport nem lehet teljesen homogén e tekintetben sem (BAJMÓCY *et al.* 2002, TRÓCSÁNYI *et al.* 2012, BALOGH 2014). Az aprófalvak száma az elmúlt évtizedekben kisebb-nagyobb ütemben, de folyamatosan emelkedett, miközben népességszámuk csökkent, vagyis egyre kevesebben élnek az „átlagos magyar aprófaluban”. E nagy elemszámú településcsoport két fő részre osztható, az egyik a tipikus előregedő, fogyatkozó aprófalva, a másik pedig a növekvő népességű, a lecsúszó rétegeket vonzó, kvázi gettókká váló falvak (LADÁNYI *et al.* 2009). A fogyó és előregedő, vagy éppen növekvő, de halmozott szociális és gazdasági hátrányokkal küzdő népesség rendkívül megnehezíti a kitörés, a felívelés esélyét. Jellemző folyamat, hogy a migrációs turbulenciák révén a legképzettebb, a kitörés lehetőségét elérő, illetve megragadó és a normákat leginkább internalizálni képes rétegeit veszíti el a település, így még kevesebb alternatív lehetőség marad az általánosan uralkodó normák közvetítésére és egy egyedi, besűrűsödő közösségé válik a település az „ottmaradók” révén. A helyben maradók általában teljesen reményvesztetté válnak, akiknek végül csak az egyik napról a másikra élés lehetősége marad meg. A településen rekedt „bennszülött népességhez” sok esetben csatlakoznak a „lecsúszók”, akik főként a költségesebb életvitel okán kiszorulnak a nagyobb, központi településekről. E folyamatot sok esetben a városok helyi politikája is erősen támogatja, így próbálva megszabadulni a település számára csupán minimális bevételt, de jelentős kiadást jelentő népességtől. Az eltérő közegeben

szocializálódott, de egyaránt halmozottan hátrányos helyzettel jellemezhető csoportok között a konfliktusok kialakulása is gyakoribb lehet.

Az *alacsony iskolázottsági szint* az egyik leglényegesebb összetevője a hátrányok újratermelődéseknek, hiszen az iskola az egyik, ha nem a legfontosabb, a társadalmi integrációt szolgáló intézmények közül. Az aprófalvak egy részében az előregedő korszerkezetből adódik az alacsony érték, azonban sok esetben találhatunk igen fiatalos korszerkezetű településeket is alacsony iskolázottsági mutatókkal (TRÓCSÁNYI *et al.* 2002). Ez a helyzet egyfelől az intézményrendszer oldaláról a korábban említett hozzáférési problémákkal, a szűk kínálati oldallal és a sokszor túl merev oktatási-nevelési ideológiával magyarázható. Másfelől pedig a lokális közösség (elsősorban a családok) oldaláról gyakran megjelenő – sokszor a szegénység által kikényszerített (GANS 1992) – nem konvencionális⁵ (és így az iskolákban közvetítettől is eltérő) értékrend, illetve a konvencionális normák részbeni elutasíthatósága nehezíti azt, hogy az iskola betöltsen normaközvetítő és nevelő szerepét. Az iskolai elvárásoknak való megfelelési kényszer, illetve ennek nehézségei feszültséget generálhatnak a tanulóknál. Az otthonról hozott értékek gyakran ellentétbe kerülnek az iskolai normákkal, amely így választás elé állítja a fiatalokat, akik egyrészt inkább a hozzájuk érzelmileg közelebb álló család által képviselt értékeket fogják mérvadóként kezelni, másrészt pedig általában a könnyebb ellenállás irányába mozognak akkor, ha az iskolai elvárások teljesítését elutasítják, így elkerülvén a kudarcélményeket. Ez végeredményben az általánosan elfogadott társadalmi normák ismeretének hiányosságaihoz, illetve jelentős mértékű elutasításához vezethet, amely szabályrendszer ezt követően nem lesz képes betölteni jogkövetésre sarkalló szerepét (GÖNCZÖL 1987). Kissé más a helyzet azokban a esetekben, ahol az oktatás nagyfokú (elsősorban etnikai és szociális) szegregációt mutat. Ilyen intézményi struktúrában az eleve hátrányokkal induló, a többségi társadalom normáit az elsődleges szocializáció során meg nem ismerő fiatalok számára az iskola sem fog hatékony normaközvetítő szerepet betölteni. Ez abból fakad, hogy a hasonló társadalmi, gazdasági és kulturális közegekből érkező gyerekek a „középosztály” értékeitől elzárva saját kortársaik révén elsősorban nem a többségi értékrenddel találkoznak (CSANÁDI *et al.* 1978, GERŐ *et al.* 1996).

A *munkanélküliség* és a *tőkehiány* talán a két legjellemzőbb gazdasági probléma ezeken a településeken. Természetesen ez szintén szoros összefüggésben van a társadalmi és infrastrukturális viszonyokkal és nagymértékben hozzájárul a hátrányos helyzet fennmaradásához és a képzett rétegek negatív migrációs trendjeihez, amelyek tovább súlyosbítják a lemaradást (BALOGH 2007, 2014, TÉSITS *et al.* 2013).

A bűnözésen kívüli *devianciák kialakulása* egy jellemző alternatív menekülési útnak számít a mindennapok nehézségei elől. Ezek közé tartozik az alkoholizmus, a droghasználat, vagy épp az öngyilkosság, amelyek nagyobb arányban fordulnak elő a legkisebb településeinken, mint a nagyobb lélekszámúakon (ANDORKA 1996). A devianciák ezen önpusztító formái sok esetben az erőszakos bűnözéshez hasonló feszültség-levezető magatartásoknak foghatók fel.

⁵ A nem konvencionális értékrendhez tartozónak tekinthetjük a devianciák gyakoribb előfordulását (pl. alkoholizmus, drogfogyasztás); az alacsonyabb mértékű önuralmat; az erőszakos viselkedési jegyek nagyobb mértékű elfogadottságát, legitimitását; a tudás alacsonyabb presztízsét a fizikai erővel szemben stb.

A kisméretű és kis határfokon üzemelő gazdasági szférából, a szerény jövedelmi viszonyokból, az elzártságból és a méretgazdaságossági problémákból együttesen következik a *gyengén kiépített, fejletlen, hiányos infrastrukturális rendszer*, legyen szó akár közüzemekről, közlekedésről, vagy humáninfrastruktúráról. Ez természetesen tovább csökkenti az esélyét a társadalmi integrációnak vagy a gazdasági vérkeringésbe való bekapcsolódásnak (G. FEKETE 1997).

Meg kell említeni a *civil szféra fejletlenségét vagy teljes hiányát*, amely az aprófalvak jelentős részére jellemző. A jelenség okai között említhetjük a kedvezőtlen jövedelmi helyzetet, illetve azt a jelenséget, hogy általában az alacsony lakosságszámmal nem jár együtt kellően differenciált társadalom, amely az aktívabb civil élethez szükséges lenne (PIRISI ET AL. 2014). A különböző érdeklődési körű emberek sok esetben nem érik el a kritikus tömeget, amelyre civil tevékenységet, egyesületet alapozni lehetne. A bűnmegelőzés szempontjából kritikus pont lehet a például a polgárőrség/faluőrség megléte vagy hiánya egyes településeken.

Az *elzártság* és a *bezártság* jelensége⁶ számos kistelepülés esetén jelenik meg és rakódik rá szinte az összes társadalmi, gazdasági és infrastrukturális hátrányra egyfajta többlettheherként, miközben az aprófalvak többsége „isten háta mögötti”, periférikus területeken található. Ezek a térségek speciális, a kelet-közép-európai viszonyok közt jellemző gettósodó tereké válnak. Funkciójuk ugyanaz, mint a – főként észak-amerikai és nyugat-európai – nagyvárosi slum-oké, vagyis az alacsony megélhetési költségek révén koncentrálnak a hátrányos helyzetű népességet, mindezt azonban a periférikus térségekben (LADÁNYI et al. 2005). Így a jelenség sokkal kevésbé van szem előtt, ezért a helyzet megoldásra/enyhítésére való törekvés is kevésbé motivált. A bűnözés oldaláról tekintve e két jelenség kettős hatást fejt ki. Egyfelől némi védettséget jelent, a megközelíthetőség nehézségei a bűnözés kívülről történő megjelenését akadályozhatja, azonban a helyi szűk társadalmi környezet valószínűsíti a szociális hátrányok, a nem konvencionális minták átörökítésének esélyeit és felerősítheti a konfliktusszituációkat is.

3. AZ APRÓFALVAINK BŰNÜGYI HELYZETE

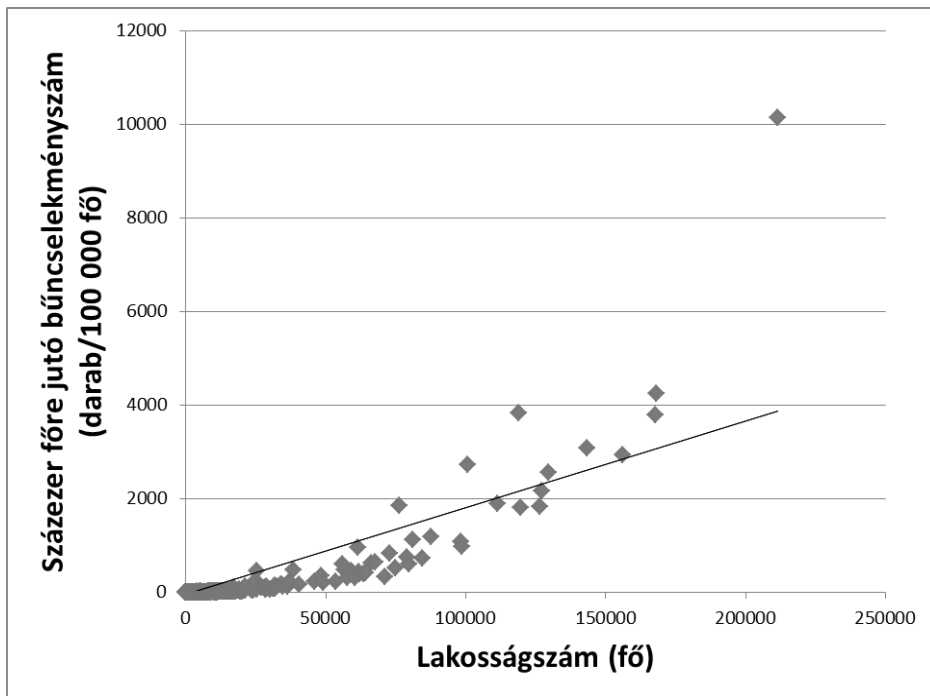
A kriminológia egyik alapvető törvényszerűsége, hogy a bűnözés inkább nagyvárosi jelenség, mintsem a kisebb települések problémája, s talán az egyik legkevésbé veszélyeztetett településméret az aprófalvaké (1. ábra). Természetesen hangsúlyozni kell, hogy ez a kijelentés csak akkor állja meg a helyét, ha az aprófalvak összességéről beszélünk, miközben az egyes települések közötti különbségek – az adott falvak társadalmi-gazdasági jellemzőiből fakadóan – igen jelentősek lehetnek. Mint ahogy arra már több hazai kutatás is rámutatott (PISKÓTI 2011, PATKÓS et al. 2012) gyakran egymás szomszédságában található, hasonló népességszámú települések között is jelentős eltérést tapasztalhatunk a kriminalitásban. A képet tovább árnyalja, ha nem csupán a teljes bűncselekményszámot, hanem az egyes főcsoportok előfordulását vizsgáljuk (2. ábra). A bűnügyi statisztika nagyvárosokban megfigyelhető magasabb értékeit a vagyon és a közrend elleni, illetve a gazdasági bűncselekmények fokozott koncentrációja okozza. A nagyvárosok tömörítik legnagyobb mértékben az anyagi javakat és a gazdasági tevékenységek nagy részét is,

⁶ Elzártságon a fizikai megközelítés nehézségeit, bezártságon pedig a kifelé irányuló társadalmi kapcsolatok gyengeségét, illetve hiányát értem.

emiatt nem meglepő a haszonszerzésre irányuló büntetendő cselekmények gyakoribb előfordulása ezeken a településeken. Ezt a jelenséget erősítheti a vidéki bűnelkövetők esetleges migrációja, ingázása a városok irányába, a városi társadalom jelentős mértékű individualizmusa és az egyén névtelensége, akár még a közvetlen környezet számára is. *Ugyanakkor vannak olyan főcsoportok, amelyek esetén az aprófalvakban találkozunk a legnagyobb értékekkel* (személy elleni bűncselekmények; az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni bűncselekmények). Ezek közül elsősorban a személy elleni bűncselekmények azok, melyek társadalomra való veszélyességükkel és kialakulásuk, újratermelődésük jellegzetességei miatt több figyelmet érdemelnek.⁷

1. ábra: *A bűnözési arány és a településméret összefüggése Magyarország településeinek példáján (Budapest kerületenként szerepel az adatok között)*

Figure 1: *The correlation between crime rate and size of the settlements on the example of the Hungarian settlements (Budapest is represented as districts)*

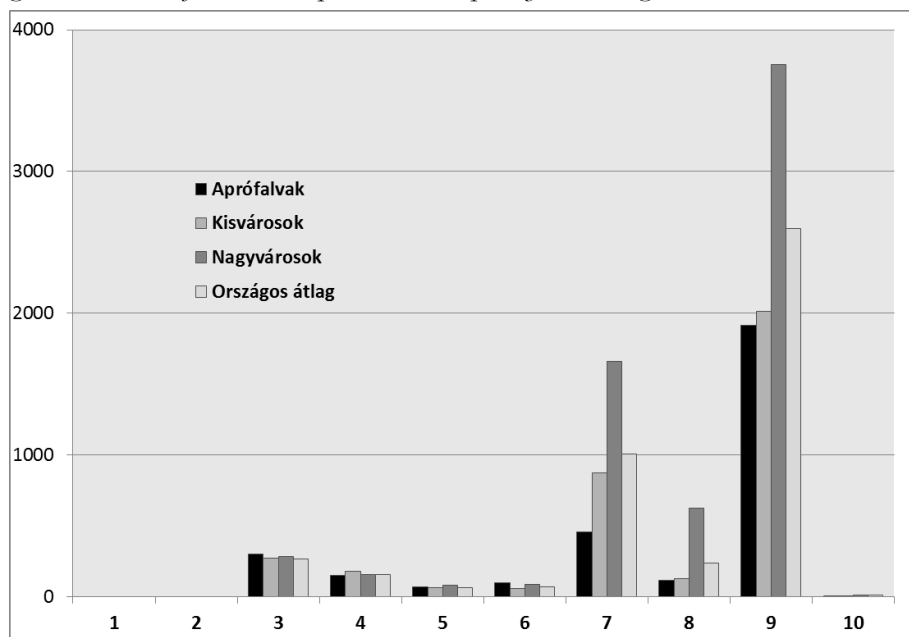

Forrás: saját szerkesztés, adatok: Országos Kriminológiai Intézet

⁷ A személy elleni bűncselekmények főcsoportja meglehetősen tág, az egészen kis súlyú „visszaélés személyes adattal”, „visszaélés közérdekű adattal”, „levéltitok megsértése” tényállásaitól a „becsületsértés”-en és „kegyeletsértés”-en át az „emberölés”-ig terjed, de a leggyakoribb e főcsoportba tartozó tényállás a „testi sértés”.

2. ábra: Százezer főre jutó éves bűncselekményszám bűncselekmény-főcsoportonként 2009 és 2012 között

Figure 2: Number of crime events per 100,000 capita by main categories between 2009 and 2012

Forrás: saját szerkesztés, adatok: Országos Kriminológiai Intézet

1: állam elleni, 2: emberiség elleni, 3: személy elleni, 4: közlekedési, 5: házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni, 6: az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni, 7: közrend elleni, 8: gazdasági, 9: vagyon elleni, 10: honvédelmi kötelezettség elleni.

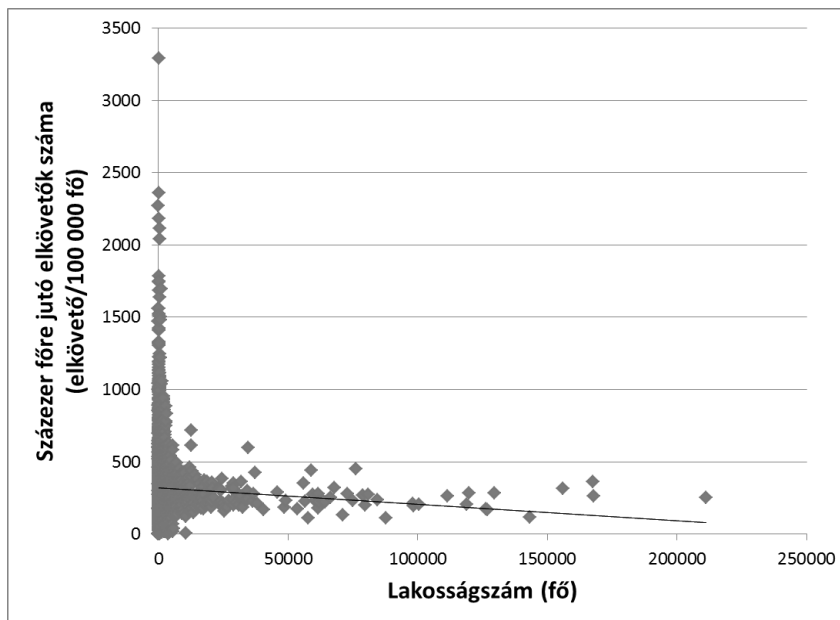
1: crimes against the state, 2: crimes against humanity, 3: crimes against the person, 4: traffic offenses, 5: crimes against connubiality, family, youth and sexual morality, 6: crimes of corruption in the administrative and law enforcement sectors and other segments of society, 7: crimes against law and order, 8: economic crimes, 9: crimes against property, 10: military offenses.

Tovább árnyalja a képet, ha a bűncselekmények aránya mellett az ismertté vált elkövetők arányát is vizsgáljuk (3. ábra, 4. ábra). Ebben az esetben láthatóvá válik, hogy bár a bűncselekmények száma a legalacsonyabb az aprófalvakban, addig a legtöbb ismertté vált elkövető ezen településekről származik. Ezt többféle elmélettel magyarázhatjuk. Az első lehetőség, hogy a bűnüldöző szervek ennyivel hatékonyabban képesek dolgozni azokon a területeken, ahol szinte mindenki ismer mindenkit és ezáltal a bűncselekmények elkövetője kevésbé tud rejtve maradni. Másfelől elképzelhető, hogy a nagyvárosi elkövetők általában több bűncselekményt követnek el elfogásukig, mint a másik két vizsgált településtípuson tevékenykedők, így egységnyi elkövetőre több bűncselekmény jut. Ennek a logikának a fordítottja is elképzelhető: ha a kisebb települések esetén jellemzőbb a csoportos elkövetés, az egységnyi bűncselekményre vetítve több elkövetőt fog eredményezni.

Feltételezhető, hogy az előbbi elméletek részben helytállóak lehetnek, azonban eddigi tapasztalataim szerint ezek együttvéve sem bírnak elég magyarázóerővel ahhoz, hogy ekkora mértékű különbségeket lefedjenek a bűncselekmény/bűnelkövető arányban. Ezeknél fontosabb tényezőnek vélem az elkövetők migrációját. Jól ismert jelenség az aprófalvas térségekből a nagyobb, központi településekre irányuló ingázás, illetve hosszabb időtartamú migráció, így feltételezhetjük, hogy az anyagi javak, funkciók, munkahelyek, tőke stb. térbeli sűrűsödését nem csak a népesség, hanem a bűnelkövetések koncentrációja is követi. Ez azt fogja eredményezni, hogy lesznek olyan elkövetők, akik a bűncselekményüket városokban követik el, de hivatalos lakóhelyük valamely aprófaluban található, így a bűncselekményi statisztikát a városokban, az elkövetői statisztikát viszont a falvak esetében fogják hízlalni. Szélsőséges esetben előfordulhat az is, hogy az illető már évek óta a városban él, azonban ha erre nem kötelezi semmi, akkor nehezen képzelhető el, hogy hivatalos lakcímét valaha is megváltoztatja. Ezt a hipotézist érdemes lenne egy későbbi kutatás során behatóbban vizsgálni.

3. ábra: Az elkövetői arány és a településméret összefüggése Magyarország településeinek példáján (Budapest kerületenként szerepel az adatok között)

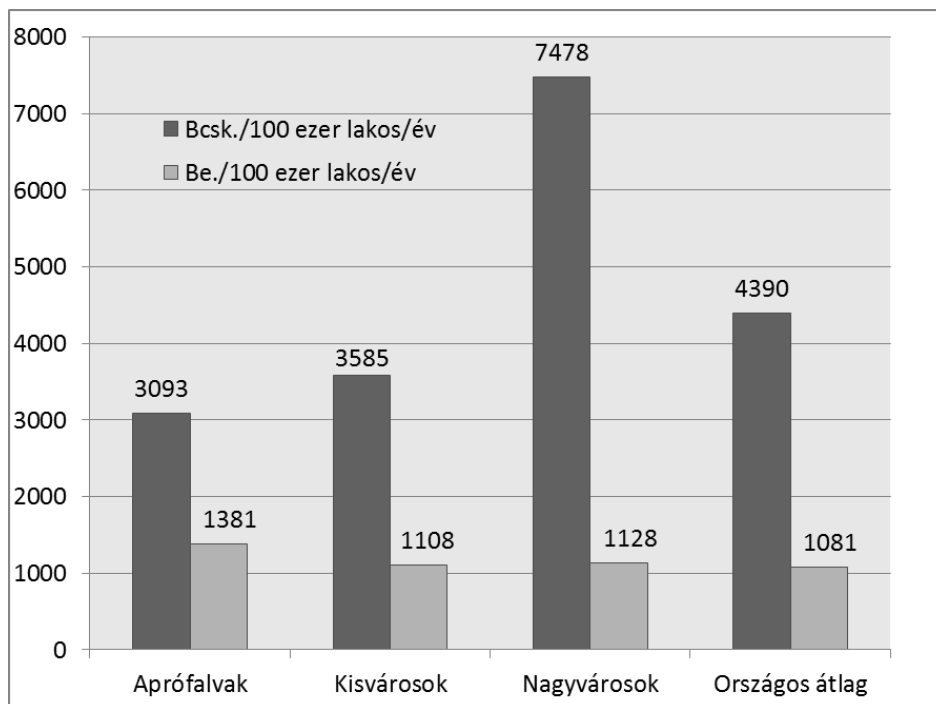
Figure 3: The correlation between the rate of offenders and population size of the settlements on the example of Hungarian settlements (Budapest is represented as districts)

Forrás: saját szerkesztés, adatok: Országos Kriminológiai Intézet

4. ábra: Ismertté vált bűncselekmények és ismertté vált bűnelkövetők száma százézer lakosra vetítve 2009 és 2012 között

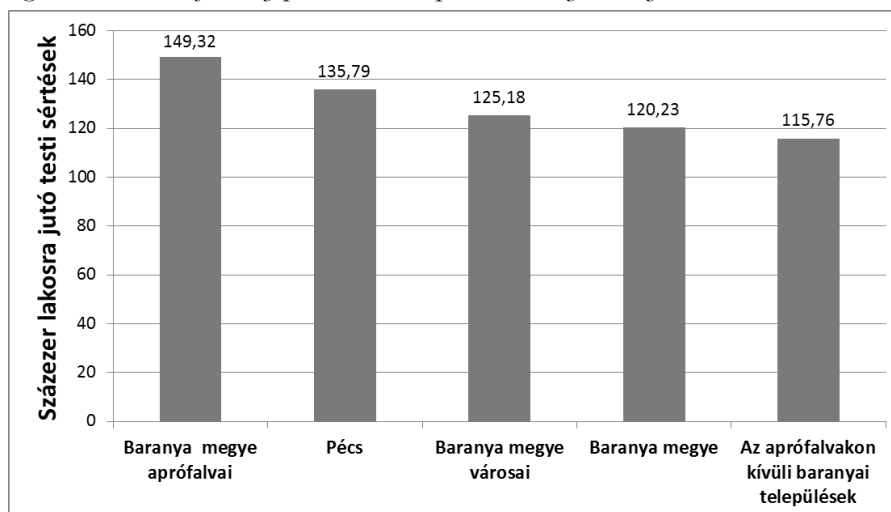
Figure 4: The number of known crime events and known offenders per 100,000 capita between 2009 and 2012

Forrás: saját szerkesztés, adatok: Országos Kriminológiai Intézet

Míndezek alapján úgy tűnik, hogy az aprófalvak az országos átlaghoz és más településtípusokhoz képest kevésbé fertőzöttek a vagyon elleni bűncselekmények által, hiszen az elszegényedő településeken sok esetben minimális haszonszerzésre lenne csak lehetőség, így a racionálisan mérlegelő elkövető a nagyobb haszon reményében inkább a városokban követi el bűncselekményeit. Emellett azonban az olyan indulati bűncselekmények – mint például a testi sértések – amelyek esetén az elkövető valamilyen konfliktust kíván feloldani általában erőszak alkalmazásával, jelentősebb mértékű koncentrációt fognak mutatni azokon az 500 fő alatti lakosságú településeken, ahol a hátrányok, a feszültségek és a konfliktusok is könnyebben balmozódnak fel. Ezt a baranyai testi sértések adatai is jól illusztrálják (5. ábra). Az ilyen típusú bűncselekmények, az elkövetők, illetve a szituációk kialakulásához és fokozott újratermelődéséhez az aprófalvas közeg meglehetősen alkalmas terepnek mutatkozik. A következő fejezetben ennek a folyamatnak a bemutatására teszünk kísérletet.

5. ábra: 100 000 lakosra jutó testi sértések száma Baranya megyében 2010 és 2014 között
 Figure 5: Number of battery per 100,000 capita in Baranya county between 2010 and 2014

Forrás: saját szerkesztés, adatok: Országos Kriminológiai Intézet

4. AZ ERŐSZAKOS BŰNÖZÉS KIALAKULÁSA ÉS ÚJRA-TERMELŐDÉSE AZ APRÓFALVAKBAN

Az erőszakos bűnözés kifejezést a kriminológiai kutatások régóta használják gyűjtőfogalomként azokra a különböző főcsoportokban előforduló tényállásokra, amelyek közös jellemzője, hogy elkövetésük során erőszakos viselkedés (fizikai vagy pszichikai erőszak) jellemzi az elkövetőket.⁸ Vagyis az erőszakos bűnözés és a személyek elleni bűncselekmények közé véletlenül sem szabad egyenlőségjelet tenni, azonban a testi sértés jelentős közös halmaz.⁹

Az erőszakos bűnözés egyik jellemzője, hogy nagymértékben hajlamos az újratermelésre (GÖNCZÖL 1987), melynek általános folyamatát az 6. ábrán követhetjük nyomon. Természetesen kiemelendő, hogy mindez csupán egy leegyszerűsített sémája az erőszakos bűnözés újratermelési ciklusának. Tehát nem minden erőszakos bűnöző származik hátrányos családi környezetből és halad végig az ábrán látható szakaszokon, ugyanakkor nem mindenből lesz erőszakos bűncselekmény elkövetője, aki hátrányos családi környezetből érkezik. Ezek a hatások inkább hajlamosító, kockázatnövelő tényezőként foghatók fel a fiatalok szocializációja során. Bár a modell nem terjeszthető

⁸ Ebbe a kategóriába több, mint 30 tényállás vagy tényállás-fordulat tartozott az 1978. évi Büntetőtörvénykönyv alapján, melyek felsorolásától jelen kutatásban eltekintünk. A részletes felsorolás megtalálható: NAGY 2008.

⁹ Jelen cikkben terjedelmi okokból nem kívánom körüljárni az erőszakos bűnözés témakörét, azonban az alábbi munkákban részletesen megtalálhatók a bűncselekmény-csoport, az elkövetők, illetve az áldozatok fő jellemzői: KEREZSI 1998, ADLER *et al.*, 2005, KORINEK 2010, NAGY 2012

ki a bűnözés minden fajtájára, azonban az sem zárható ki, hogy számos nem erőszakos elkövető is hasonló élethelyzetekkel találkozott/találkozik.

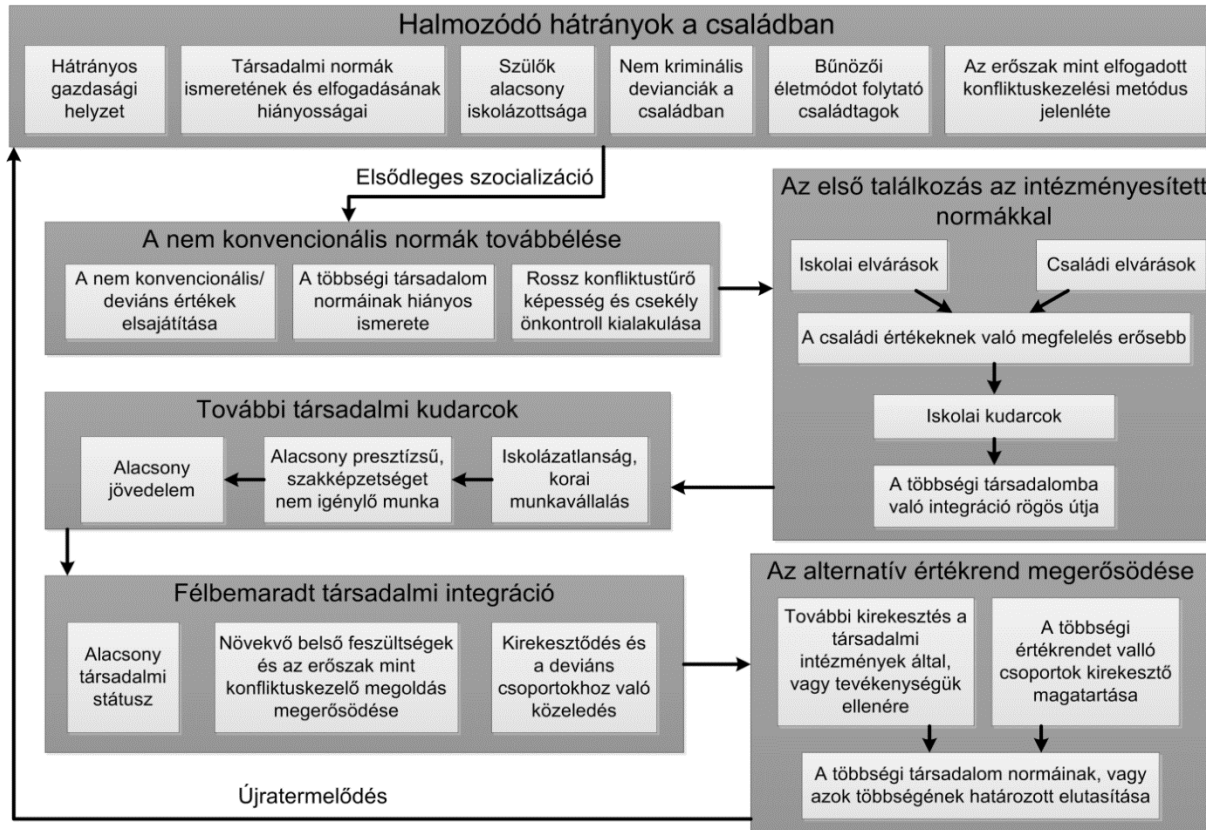
A folyamat lényege, hogy a nem konvencionális értékrendet a fiatalok az elsődleges szocializáció során elsajátítják a családi közegből, amelyet később az intézményesített normaátadás (főleg az iskola) nem tud felülrni, sőt a sok esetben diszfunkcionális működése révén eltávolítja ezen csoportokat a többségi normák elfogadásától. A társadalmi integráció sikertelensége végső soron újratermeli azokat a hátrányokat, amelyek a folyamat kiindulási alapját jelentik, így a következő generációnak is hasonló nehézségekkel kell megküzdenie.

Mindemellett a vázolt folyamat során a nem konvencionális értékrend válik fő sodorvonallá, míg a többségi értékrend elsajátításának alternatívái beszűkülnek és főként az intézményesített normaátadás keretei közé szorulnak, amely nem igazán tud versenyezni a szorosabb köteléket jelentő és már egészen fiatalon ható családi elvárásokkal. *A folyamat alapján feltételezhetjük, hogy az aprófalvak esetében az erőszakos bűnözés generációról generációra történő újratermelődése jellemzőbbé válik, mint nagyobb települések esetében.* Ezt alapvetően két tényező fogja elősegíteni: egyrészt a szűk társadalmi környezet jóval kevesebb alternatívát kínál a fiataloknak a többségi normarendszer megismerésére, elsajátítására; másrészt az intézményesített normák is nehezkesebben csordogálnak le a településhierarchia alsóbb elemeihez. Az iskola mint legfőbb normaközvetítő, csupán alacsony határfokkal lesz képes elvégezni szocializációs feladatait e területeken, ugyanakkor egyéb társadalmi intézmények (és az általuk képviselt értékek) sem fognak tömegesen megjelenni a legkisebb településeken és ezáltal jelentős hatást kifejteni az aprófalvakban élőkre. Emellett a feszültségek is jelentősebbek lehetnek a deprivált, kirekesztett és reményvesztett társadalomban, amelyek szintén előrevetítik a bűnözés jelentősebb mértékű újratermelődését.

A másik jellemző hatás kistelepülések esetén a viszonylag kis intenzitású, azonban hosszú távú mikrotársadalmi konfliktusok jelenléte. A besűrűsödő társadalmi közegben, az akarva-akaratlanul szinte mindennap létrejövő interakciók rendkívül megnehezíthetik a már kialakult interperszonális konfliktusok csillapodását, a feszültségek megszűnését, főképp akkor, ha a nem helyi társadalomban lejátszódó makroszintű folyamatok elősegítik vagy előidéznek a feszültségek éleződését, a tűrőképesség csökkenését, a bizalom hiátusait és a létbizonytalanságot (KEREZSI 2011). Ezen hatásoknak köszönhető, hogy ezeken a területeken – a városi közegben inkább jellemző „élni és élni hagyni” individualistább felfogásával szemben – meglehetősen gyakoriak a „szomszédvita” jellegű konfliktusok. Ezek a hosszú időn keresztül gyülemelő feszültségek a közösségen belül olykor váratlanul túlsordulnak, egy-egy súlyosabb erőszakos bűncselekményt okozva.

6. ábra: Az erőszakos bűnözés kialakulása és újratermelődésének általános modellje

Figure 6: The general model of the formation and reproduction of violent crimes

Forrás: Gönczöl K. (1987) alapján saját szerk.

A bűnözést vizsgálva nem szabad megfeledkezni a korábban már említett migrációs és ingázási tendenciákról sem. Az aprófalvakban termelődő vagy újratermelődő bűnözés sok esetben a nagyobb településeken jelenik meg az elkövetők ingázása vagy tartós migrációja révén. Így megfogalmazható az az irányelv, hogy *a bűnözés újratermelődését gátló – főként szociálpolitikai – intézkedések erősítését az aprófalvakban nem csak az itt élők érdekei és a társadalmi szolidaritás elvei támasztják alá, hanem a nagyobb települések számára is kiemelt fontosságú a vonzáskörzetükben található kistelepülések hátrányainak kezelése.*

ÖSSZEGRZÉS

Aprófalvas térségeink – kriminológiai profiljukat tekintve – egyáltalán nem mutatkoznak kockázatos környezeteknek, hiszen bűnözési arányukra a legalacsonyabb értékek jellemzőek, azonban bizonyos bűncselekmény-típusok tekintetében kirívóan magas rátákkal találkozhatunk. A behatóbb vizsgálatok alapján kijelenthető, hogy legkisebb településeinken a vagyon elleni, a gazdasági és a közrend elleni bűncselekmények ritkábban, míg a személy elleni, illetve az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni esetek jóval sűrűbben fordulnak elő százezer lakosra vetítve, mint a nagyobb települések körében.

Érdekes ezzel szemben az a számadat, miszerint egységnyi lakosra vetítve legtöbb bűnelkövető e térségekből kerül ki, amely alátámasztja azt a feltételezést, hogy az aprófalvakat a besűrűsödő társadalmi környezet, a demográfiai, szociális és gazdasági hátrányok, az elzártság és a társadalmi integrációt szolgáló intézményrendszer hiányosságai *nagyobb mértékben teszik alkalmassá a kriminális devianciák generációról generációra történő újratermelésére.* Ezek a tendenciák viszont részben a nagyobb, központi településeken csapódnak le bűnelkövetés formájában, vagyis nem csupán a vizsgált térséget terhelik. Természetesen itt nem tudjuk elkülöníteni a városi és a korábbi vidéki társadalmi környezet hatásait az ide érkezőkre. Tehát nem lehet teljesen kizárni azt sem, hogy az urbánus társadalmi közeg az, amely olyan hatást gyakorol a vidékről érkezettekre – akik elsődleges szocializációjuk során nem találkozhattak ezen hatásokkal, így védtelenebbek lehetnek velük szemben – hogy végül nagyobb arányban válnak elkövetőkkel.

Az előbbiekből kiindulva azonban feltételezhető, hogy *a bűnözés újratermelődésének visszaszorítása során nagyobb hangsúlyt kell fordítani az kistelepülések társadalmára, illetve az ott élők számára több lehetőséget és segítséget kell biztosítani a társadalmi integrációra.* Ezt elsősorban a gazdasági felzárkóztatás mellett, illetve azzal párhuzamosan a lokális szociálpolitikai intézményrendszer újragondolásával és a civil szféra jelentősebb mértékű aktivizálásával tartom megvalósíthatónak. A beavatkozásra és segítségnyújtásra alapvetően három területen kínálkozik lehetőség: elsőként és legnagyobb súllyal a *család gondozás és család támogatás rendszerei*, másodsorban az *iskolai beilleszkedést és felzárkóztatást támogató kezdeményezések*, harmadrészt pedig a *helyi konfliktuskezeléssel foglalkozó szervezetek* lehetnek erre a leginkább alkalmasnak. Mindazonáltal hangsúlyozandó, hogy e három területet egy egységként kell kezelni, úgy, hogy azok egy intézmény keretein belül integrálhatóak legyenek, hiszen maguk a problémák sem elszigetelten jelentkeznek, hanem egymással erős kölcsönhatásban fejlődnek ki így a megoldásuk, enyhítésük is csak átfogó szemléletmóddal lehet hatékony.

Azonban az is világosan látszik, hogy a gazdasági szakadék szűkítése és munkalehetőségek biztosítása nélkül ez kivitelezhetetlen. Bármennyi fiatalnak is biztosítunk jobb oktatási feltételeket, magasabb képzettséget, nagyobb mértékű

társadalmi integrációt, munkahelyek nélkül ezek a fiatalok mindenképpen elvándorlásra kényszerülnek. Erre pedig a közmunka sem lehet jó megoldás, hiszen a kicsit is kvalifikáltabb munkaerőnek már lesz választása a közmunka és a tényleges munkaerőpiac között, amely lehetőségek közül a munkaerőpiac és ennek vonzataként a migráció lesz az ésszerűbb alternatíva. Azzal pedig, ha a legképzettebb, legkevésbé hátrányos helyzetű, leginkább normakövető rétegek újra és újra elvándorlásra kényszerülnek a hátrányok újratermelődésének ördögi köre folytatódni fog.

IRODALOM

- ADLER, F. – MUELLER, G. O. W. - LAUFER, W. S.** (2005): Kriminológia. Osiris Kiadó, Budapest, 588 p.
- ANDORKA R.** (1996): Gazdasági, társadalmi változások és problémák a mai magyar falvakban. *A Falu.* 11/4. pp. 7-17.
- BAJMÓCY P. – BALOGH A.** (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értesítő.* 51/3-4. pp. 385-405.
- BALOGH A.** (2007): Az aprófalvas helyi társadalmak életkörülményei. In: Szónokyné Ancsin G. – Pál V. – Karancsi Z. (szerk.): *A határok kutatója: tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére.* Szeged; Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társulat, pp. 49-55.
- BALOGH A.** (2008): A bűnözés és a gazdasági fejlettség közötti összefüggések. In: Szabó V. – Orosz Z. – Nagy R. – Fazekas I. (szerk.): *IV. Magyar Földrajzi Konferencia.* Debrecen. pp. 356-361.
- BALOGH A.** (2014): A hazai aprófalvasodás új irányai. *Földrajzi Közlemények.* 138/2. pp. 134-149.
- BÓDI F.** (1999): Szociális ellátórendszerek a falvakban. In: Pócs Gy. (szerk.): *Vidékfejlesztés – vidékpolitika.* Agroinform Kiadó, Budapest, pp. 39-61.
- CSANÁDI G. – LADÁNYI J. – GERŐ Zs.** (1978): Az általános iskolai rendszer belső rétegződése és a kisegítő iskolák. *Valóság* 20/6., pp. 30-44.
- G. FEKETE É.** (1997): Konfliktusok a 90-es évek második felének magyar falvaiban. *A Falu.* 12/3. pp. 27-31.
- G. FEKETE É.** (2010): Az aprófalvak és a településhálózati integráció. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): *A településföldrajz aktuális kérdései.* Savaria University Press, Szombathely, pp. 68-76.
- GANS, H. J.** (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? *Esély.* 4/3., pp. 3-17.
- GERŐ Zs. – CSANÁDI G. – LADÁNYI J.** (1996): A megszüntetve megőrzött gyógyó”. A kisegítő iskola egy nyomonkövetéses vizsgálat tükrében. *Kritika* 34/7, pp. 8-12.
- GIDDENS, A.** (2003): Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 137-176.
- GÖNCZÖL K.** (1987): Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 7-74.
- GÖNCZÖL K.** (2012): A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In: Gönczöl K. – Kerecsi K. – Korinek L. – Lévay M. (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia.* Complex Kiadó, Budapest, pp. 299-329.

- KEREZSI K.** (1998): Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl K. – Korinek L. – Lévai M. (szerk.): Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, pp. 155-171.
- KEREZSI K.** (2011): Konfrontáció és kiegyezés: A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában. Akadémiai Doktori Értekezés, Budapest, pp. 211-229.
- KORINEK L.** (2010): Kriminológia II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, pp. 63-135.
- LADÁNYI J. – SZELENYI I.** (2005): Az újrakörzetesítés társadalmi ára. Kritika 34/1., pp. 2-5.
- LADÁNYI J. – VIRÁG T.** (2009): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdaság átmenet időszakában. Kritika 38/7-8., pp. 2-8.
- LAKI L.** (1997): Falvak – problémák – társadalmi konfliktusok. A Falu. 12/3., pp. 5-16.
- NAGY L. T.** (2008): Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS adatok alapján – Bűncselekmények és elkövetőik 1995-2005. In: Virág Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 45. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, pp. 16-17.
- NAGY L. T.** (2012): Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl K. – Kerezi K. – Korinek L. – Lévay M. (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, pp. 355-376.
- PATKÓS CS. – TÓTH A.** (2012): A bűnözés néhány térbeli jellemzője a rendszerváltás utáni Magyarországon. Területi Statisztika 52/3., pp. 250-263.
- PIRISI G.** (2014): Zsugorodó kisvárosok – A demográfiai hanyatlás néhány lokális aspektusa. Településföldrajzi Tanulmányok 3/2., pp. 35-46.
- PIRISI G., MAKKAI B.** (2014): Kulturális gazdaság és társadalmi tőke a zsugorodó kisvárosokban. Köztes Európa 6/6., pp. 191-200.
- PISKÓTI ZS.** (2011): A bűnözés és a társadalomföldrajzi tényezők kapcsolata négy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei település példáján. Ügyészek Lapja 18/2., pp. 5-10.
- TÉSITS R. – ALPEK B. L.** (2013): A képzettség, mint területi differenciáló faktor a leghátrányosabb helyzetű álláskeresői körében. Szakképzési Szemle 29/1, pp. 21-33.
- TRÓCSÁNYI A. – PIRISI G.** (2012): The development of the Hungarian settlement network since 1990. In: Csapó T. – Balogh A. (eds.): Development of the Settlement Network in the Central European Countries: Past, Present, and Future. Springer Verlag, Berlin, pp. 63-75.
- TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J.** (2002): A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, pp. 179-206.